

AMSTERDAM IN VUUR EN VLAM

Het Brandspuitenboek
van Jan van der Heyden
(1637–1712)

Jan de Klerk en Erik Schmitz

W BOOKS

AMSTERDAM IN VUUR EN VLAM

Het Brandspuitenboek
van Jan van der Heyden
(1637–1712)

Jan de Klerk en Erik Schmitz

WBOOKS

Stadsarchief Amsterdam

Jan van der Heyden,
Studies van brandweermannen werkend aan de slangbrandspuit,
ca. 1680-1699
Potlood, 191 × 305 mm,
Rijksmuseum Amsterdam,
inv.nr. RP-T-00-157

Inhoud

Voorwoord	6
Inleiding	8
Brandspuitenboek	
<i>Oude Stadhuis op de Dam – 7 juli 1652</i>	24
<i>Oudeschans – 5 december 1658</i>	28
<i>Lauriergracht – 29 december 1669</i>	30
<i>Waalseiland – 25 oktober 1670</i>	34
<i>Lijnbanen bij de Sint Antoniespoort – 12 januari 1673</i>	38
<i>Elandsgracht en Elandsstraat – 11 juli 1679</i>	42
<i>Smallepad – 24 juni 1680</i>	46
<i>Nieuwe Nieuwstraat – 2 januari 1682</i>	52
<i>Looiersgracht – 18 april 1682</i>	56
<i>Goudsbloemstraat – 25 november 1682</i>	62
<i>Herengracht – 25-26 april 1683</i>	68
<i>Passeerdersgracht – 17 december 1683</i>	72
<i>Leidsegracht – 12 januari 1684</i>	76
<i>Bloedstraat – 20 juli 1684</i>	80
<i>VOC-scheepwerf op Oostenburg – 14 mei 1690</i>	84
Overzichtskaat branden	89
Noten	90
Literatuur en bronnen	94
Colofon	96

Inleiding

Amsterdam

Jan van der Heyden werd op 5 maart 1637 geboren in Gorinchem.¹ In 1646 verhuisden de ouders van Jan van der Heyden naar Amsterdam. De rijke, zelfbewuste koopmansstad aan het IJ was een van de grootste steden van Europa en trok migranten aan uit de hele wereld. Er was werk in overvloed en geschoolde handwerkslieden en kunstenaars vonden er een kapitaalkrachtige clientèle. Binnen de stadswallen leefde de bevolking dicht opeengepakt – afgezien van de betere woongrachten – in nauwe straten en stegen. In veel buurten was wonen en werken gemengd. De waterkwaliteit was beroerd, de straatverlichting ondermaats en de brandbestrijding disfunctioneel. Getergde burgers stuurden daarom met enige regelmaat aanbevelingen voor verbeteringen naar het stadsbestuur. Anderen kozen voor een meer structurele aanpak, waaruit zij zelf ook enige inkomsten konden verwerven. Een van hen was Jan van der Heyden. Hij ontwikkelde een verbeterde baggermolen om de dichtslibbende Amsterdamse haven uit te diepen en een nieuwe kachel voor de Burgemeesterskamer.² Mooie bijdragen aan de stad, maar van veel groter belang waren zijn ontwerpen voor een nieuwe straatverlichting en de verbeterde brandspuit met brandslang.

De familie Van der Heyden

Jan van der Heyden was de derde zoon van Jan Goris Claasz (1607-1652) en Neeltje Jansdr. Munster (1612-1667) (afb. 1).³ In 1651, na vijf jaar in Amsterdam, overleed de vader van Jan van der Heyden. Vanaf dat moment stond Neeltje Munster er alleen voor, met de zorg voor acht kinderen: Goris, Cornelis, Jan, Magdalena, Nicolaas, Gijsbert, Joost en Janneke. Tussen 1656 en 1659 huurde de weduwe met haar zoons Jan en Goris een huis

op de Dam. Goris van der Heyden hield zich bezig met de vervaardiging en verkoop van spiegels. Waarschijnlijk hielp Jan aanvankelijk mee in het bedrijf van zijn oudere broer. Ook hun grootvader van moederszijde handelde in luxeproducten. Vanuit de Warmoesstraat verkocht hij onder meer houten kabinetjes met verfijnd zilverwerk.⁴ Op 26 juni 1661, 24 jaar oud, trouwde Jan van der Heyden met de uit Utrecht afkomstige Sara ter Hiel (1631-1712).⁵ Een jaar later werd hun zoon geboren, Jan van der Heyden de Jonge (1662-1726). Daarna volgden nog een zoon, Samuel (1665-1729), en een dochter Sara (1670-1738). Tussen de families Ter Hiel en Van der Heyden bestond een goede band (afb. 2). Eerder was Jans oudere broer Cornelis met Heyltgen ter Hiel getrouwd, de zus van Sara. Jan van der Heyden legde enkele leden van zijn schoonfamilie vast in getekende portretten, die de vroegst gedateerde werken uit zijn oeuvre vormen (afb. 3).⁶ Bij zijn ondertrouw gaf Van der Heyden schilder op als beroep. Over zijn opleiding is helaas weinig bekend. Volgens de achttiende-eeuwse kunstenaarsbiograaf Arnold Houbraken had hij de kunst geleerd bij een glasschrijver.⁷ Als mogelijke leermeester wordt wel de uit Gorinchem afkomstige kunstschilder Jacob van der Ulft (1627-1678) genoemd.⁸ Tussen 1660 en 1669 schilderde Jan van der Heyden tientallen stillevens, landschappen en stadsgezichten. Hierbij had hij veel aandacht voor de precieze weergave van gebouwen en minutieuze details: 'hy schilderde ieder steentje in de gebouwen, zoo wel die op den voorgrond stonden, als die hy in afstand vertoonde, zelf zoo, dat men de kalk tusschen de groeven der zelve duidelyk kon zien', vermeldt Houbraken. Naast topografische accurate voorstellingen schilderde hij veel gefantaseerde stadsgezichten, waarbij hij bouwkundige elementen uit verschillende steden gebruikte voor zijn composities. Een van zijn bekendste werken toont het Stadhuis op de Dam, geschilderd in 1667. Dit werk werd op 5 januari 1668 door bemiddeling van schilder Willem van de Velde aangekocht door Cosimo II de' Medici, die op reis was in de Nederlanden.⁹

1
Anoniem, *Portret van Jan van der Heyden*
Olieverf op zilver,
14 x 10,7 cm,
particuliere collectie

2
Jan van der Heyden,
Alliantiewapen van Jan van der Heyden en Sara ter Hiel, 1662
Geveerd hout op fluweel,
38,2 x 35,2 cm,
Amsterdam Museum,
inv.nr. 4907

Licht der lamplantaarns

Dat Jan van der Heyden na 1669 niet meer aan schilderen toekwam, had alles te maken met zijn bemoeienissen met de Amsterdamse straatverlichting.¹⁰ 's Nachts was het donker in de stad, op enkele met kaarsen verlichte huizen en strategisch geplaatste lantaarns na. Burgers die er 's avonds op uit trokken waren dan ook verplicht om een lantaarn bij zich te dragen. Het was een probleem waar verscheidene Amsterdamse burgers zich mee bezig hielden. Zo ontving het stadsbestuur van Amsterdam in 1668 een concept om 'De geheele stad by nagt met ligten te voorzien'. Het plan voorzag in de plaatsing van lantaarns op de hoek van iedere dwarsstraat 'om te verhoeden het verongelucken van vele menschen, die by duysternis in 't water vallen en versmoren', 'om huysbraken te ontdekken en moetwille te weren' en 'om by brand alomme licht bij de hand te hebben'. Bovendien zouden de nachtwacht en de inwoners van de stad 's nachts zonder lantaarn over straat kunnen lopen. Op 19 november 1668 besloot de vroedschap tot uitvoering van dit plan.¹¹ Wie bovenstaand plan indiende, is niet bekend. Wel is duidelijk dat Jan van der Heyden ondertussen aan een eigen ontwerp voor de straatverlichting werkte. In de zomer van 1669 presenteerde hij dit plan

5
 Jan Abrahamsz.
 Beerstraten, *Brand in het
 Oude Stadhuis op de Dam*
 op 7 juli 1652
 Olieverf op paneel,
 89 x 121,8 cm,
 Amsterdam Museum,
 inv.nr. SA 40246

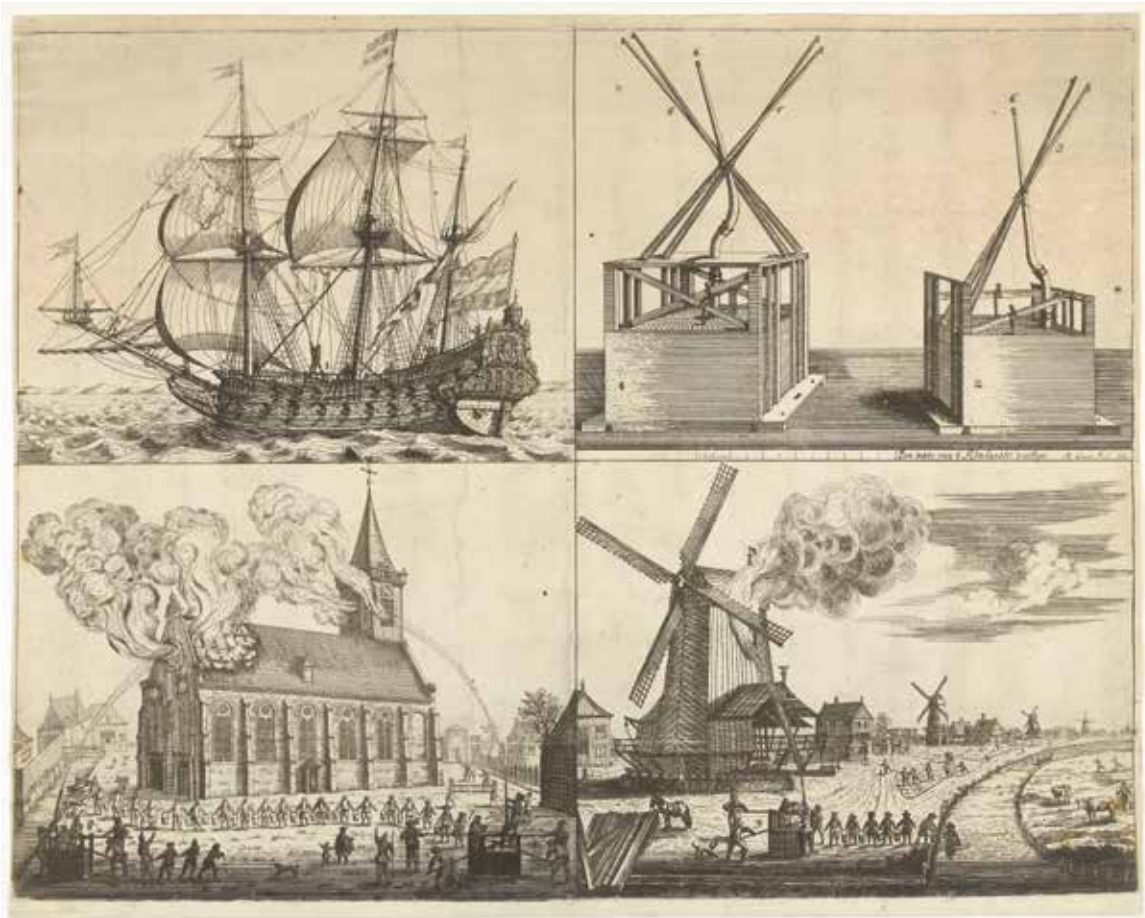
verschenen de geelgieter (kopergieter) Gillis Wijbrants en de smid Claas Starck voor de notaris. Hierin beloofde Gillis Wijbrants te ‘maecken ende leveren van alle het ijserwerck noodich weesende tot een brandtspuijt’. In de akte werd verder bepaald aan welke kwaliteitseisen het werk moest voldoen: namelijk ‘soo swaer en soodanich’ zijn als het ijserwerck aende brandtspuijt vande Luijtersche kerck alhier is gemaect’, een verwijzing naar de brandspuit van 1654.¹⁷

Vanaf ca. 1660 waren er meerdere brandspuitmakers actief in de Republiek. Zo vroeg de twijnmolenmaker Jan Jansz. Hudde uit Dordrecht in 1659 een octrooi aan bij de Staten Generaal voor brandspuiten in drie verschillende grootten. De grootste spuit bevatte ‘omtrent seven a acht tonnen water’ en produceerde ‘in yeder set continuelick de quantiteyt van omtrent vier emmers, in de hoochte uytgevende’.¹⁸ Ook hier was dus sprake van een onderbroken straal. Of de brandspuiten van Jan Jansz. Hudde ook in Amsterdam zijn aangeschaft, is niet bekend. Over de brandspuit van de Amsterdammers Adriaen Fransz. Pieck, Cornelis Jansz. Pomp en Gerrit Jansz. van der Veer is vrij veel bekend. Op 28 juli 1664 verleenden de Staten van Holland aan dit driemanschap een octrooi

voor een periode van tien jaar vanwege een nieuw type brandspuit. Het ging om ‘seeckere houtse brandspuyten, met ront ofte vierkant pompwerck, met kopere pypen waerdoor het water in groote quantiteyt en gedurigh sonder eenig horten ofte intermissie met een eenparigen strael werde gebracht verre boven het dack van de hoogste brouwerije’. Waarschijnlijk maakte deze brandspuit gebruik van een zogenaamde windketel. In een afgesloten ketel werd luchtdruk opgebouwd door middel van een perspomp waardoor een ononderbroken waterstraal kon worden geproduceerd. De uitvinders waren van mening dat een van hun spuiten veel meer zou kunnen uitrichten dan ‘twee van de bekende kopere spuyten, die tot noch toe in t gebruyck syn en haer water niet alleen in veel minder quantiteyt maer oock niet anders als met intermissie en horten waren opbrengende’.¹⁹ In dit geval is ook bekend hoe de brandspuit er uit zag. Naast een tekening die bij de octrooi-aanvraag bewaard bleef, zijn de brandspuiten ook te zien op een indrukwekkende reclameprent gemaakt door Michiel Comans II in 1667 (afb. 6).²⁰ In het Amsterdams notarieel archief bevinden zich verschillende aktes die informatie geven over het verdere verloop van deze samenwerking. Verschillende documenten wijzen er op Adriaen Fransz. Pieck zijn compagnons uitkocht.²¹ Op 12 januari 1669 verkocht hij vervolgens de voorraad brandspuiten, gereedschappen en het octrooi aan Dirck Laackens en Michiel Comans. De inventaris bij de akte vermeldt verschillende onderdelen en elf complete brandspuiten van verschillende grootte.²²

Het valt niet uit te sluiten dat er nog meer brandspuitmakers actief waren waarvan we weinig of niets weten. Een interessant voorbeeld is te vinden in het kasboek van de Thesaurieren Ordinaris van 1667. Op 21 september van dat jaar ontving Johannes van IJsden uit Dordrecht ‘inventeur van een brandspuit’ een vergoeding ‘voor ’t sleepen ende proberen van voorseide brandspuit bij dito van IJsden gemaect’. Blijkbaar verliep de demonstratie naar tevredenheid, want de

6
 Michiel Comans II,
*Toepassing van een nieuw
 type houten brandspuiten,*
 1667
 Ets, 425 x 535 mm,
 Rijksmuseum Amsterdam,
 inv.nr. RP-P-1878-A-767

brandspuit bleef in Amsterdam. De volgende maand werd een bestelling geplaatst van '13 brandspuijten, daer de eene die reeds op de secretarije berust een van is'. Blijkbaar waren de brandspuiten uit voorraad leverbaar, want al op 2 december werd Van Ijsden betaald voor de 13 brandspuiten die 60 gulden per stuk kostten.²³ Het ging hier om kleine brandspuiten die waarschijnlijk vooral geschikt waren om beginnende branden te bestrijden. In april 1668 werd besloten waar de brandspuiten kwamen te staan. Acht stuks kwamen terecht ten huize van regenten of stedelijke functionarissen zoals Nicolaes Tulp en de stadstimmerman Hans Jansz. van Petersom. Andere spuiten werden geplaatst in de Nieuwe en Oude Stadsherberg, het Herenlogement, de Montelbaanstoren en het logement in Den Haag.²⁴ Omstreeks 1670 waren er al met al zo'n zestig brandspuiten in de stad aanwezig.

De Slangbrandspuit

Op 25 september 1670 ontstond er brand in een mouterij en drie graanpakhuisen op het Realeneiland. Het lukte de aanwezigen niet om met de oude brandspuiten de brand te blussen. In drie dagen tijd brandden alle panden tot de grond toe af. Naar eigen zeggen vormde de chaotische brandbestrijding voor Jan van der Heyden aanleiding om over verbeteringen na te denken.²⁵ In deze periode werkte Jan van der Heyden samen met zijn jongere broer Nicolaas (1640-1680) aan een waterrad waarmee polders en andere gebieden droog gemalen konden worden. In 1671 vroegen ze bij de Staten van Holland octrooi aan voor een scheprad en voor een 'slinghpomp'. In de octrooiaanvraag wordt de slangpomp beschreven als 'een seer bequaem instrument om door 3, 4, 5 off 8 mannen, soo veel water, voor geval van brandt in de brantspuyt te crygen, als er van noode soude wesen om deselve geduyrich gaende te

12
Jan van der Heyden,
*Dwarsdoorsnede van een
brandend huis met de oude
brandspuiten en nieuwe
slangbrandspuiten in de
praktijk*, ca. 1690
Zwart krijt, pen in
bruin, penseel in grijs,
doorgegriffeld,
340 x 461 mm,
Stadsarchief Amsterdam,
afb.nr. JVDH00007000001

*Abbildung van Brande ontstaan den 5 December 1658. op d'Onse
Sobans; verheccende het noordsteden ronde Gevel. op de Oude
Sinten en. Menzen die daar aan arbejden, waer van ve verschey
de swaar oignest, en vier of vyf geheel verpletterde werden.*

*Le Feu, qui se prit a Amsterdam sur l'Onse Sobans, le 5
Decembre 1658; et la chute de la Muzaille de devant la
Maison embrasée, qui ruina les Vieilles Dames, blissa plu-
sieurs Hommes, qui les faisoit agir, et en tua quatre ou cinq*

Oudeschans – 5 december 1658

Op 5 december 1658 brak er brand uit in een koopmanshuis op de Oudeschans.¹ Het huis was stevig gebouwd en met de gracht voor de deur was er aan bluswater geen gebrek. Naast blussemers werden er ook enkele brandspuiten met vast spuitstuk ingezet. Deze werden vlak voor het huis opgesteld. Zo slaagde men er al snel in de uitslaande vlammen te blussen. Maar buiten het blikveld van de aanwezigen voltrok zich achter de gevel een ramp. Doordat het bluswater alleen de voorkant van het pand bereikte, kreeg het vuur aan de binnenzijde de kans om de balken en muurankers te verteren. Plotseling stortte de voorgevel in, bovenop de brandspuiten en de aanwezigen die zich voor het huis hadden verzameld. Vijf personen waren op slag dood, een aantal anderen raakte zwaargewond. De lichamen van de doden konden alleen nog geïdentificeerd worden aan de hand van hun kleding. Onder de dodelijke slachtoffers bevond zich ook de stadsfabriekmeester Dirck Wijnantsz Beets. Hij werd op 11 december in de Westerkerk begraven.⁸

De prent toont het dramatische moment waarop de brandende gevel naar beneden stort (afb. 2.1). We zien de Oudeschans gezien richting de Snoekjesgracht, net voor de kruising met de Korte Dijkstraat (afb. 2.2). Voor het huis staan twee brandspuiten met vast spuitstuk die door middel van emmers worden gevuld met water uit de gracht. Tegelijkertijd hijsen mensen op ladders emmers water naar boven. Uit het naastgelegen huis wordt huisraad gered. Rechts op de voorgrond zien we twee mannen in de weer met zeilen, bedoeld om verspreiding van het vuur naar andere panden te voorkomen. Verschillende aanwezigen proberen te vluchten voor het vallende puin.

Enkele mannen staan op het punt om in het koude grachtwater te springen.

In de Beschryvinge van Amsterdam uit 1665 is meer te vinden over de brand.⁹ Hierdoor weten we dat het huis op de Oudeschans in het bezit was van de Zuiderkerk en door de kerkmeesters werd verhuurd aan Joan de Lange. Uit de bewaard gebleven administratie van de Zuiderkerk uit het jaar 1659 blijkt dat het pand was aangekocht voor 20.000 gulden. De kosten voor reparatie na de brand bedroegen maar liefst 4.367,20 gulden.¹⁰ Aan de hand van deze informatie valt het pand nauwkeurig te lokaliseren, namelijk ter hoogte van huidige adres Oudeschans 78.¹¹

2.1
*Brand op de Oudeschans
op 5 december 1658*
Ets en gravure,
352 x 233 mm,
Stadsarchief Amsterdam,
afb.nr. 010001000635

2.2
Detail uit: Balthasar
Florisz van Berckenrode,
Kaart van Amsterdam, 1625
Ets en gravure in negen
bladen, 1400 x 1600 mm,
Stadsarchief Amsterdam,
afb.nr. 010035000349

4.3
Cornelis Dankertsz de Rij,
*Detail van de uitgiftekaart
van de erven op het
Waalseiland met de locatie
van de brand*
Pen in bruin, penseel in
kleuren, 1646,
Stadsarchief Amsterdam,
afb.nr. 80000001998

Ook bij deze brand lukte het niet om met de brandspuiten met vast spuitstuk de brandhaard goed te bereiken. De huizen brandden volledig af en een voor een stortten de gevels in. Wel bleven enkele zij- en achtermuren staan, een situatie die enkele dagen na de brand dramatische gevolgen had. Doordat het puin niet goed was nageblust, bleef het smeulen. Een paar dagen na de brand leek de brand 's nachts opnieuw op te laaien. De burenspecteerden met lantaarns de puinhopen om te zien of hun huizen gevaar liepen. Precies op dat moment stortte een deel van een zijgevel in. Meerdere personen raakten gewond, van wie er enkele in de dagen erna kwamen te overlijden.

De prent toont de hoek van de Binnenkant en de Buiten Bantammerstraat gezien vanaf de

Waalseilandgracht (afb. 4.1). Buurtbewoners inspecteren met lantarens in de hand de smeulende resten. Dikke rookwolken stijgen op uit het puin en hier en daar zijn de vlammen weer opgelaaid. Enkele slachtoffers liggen bedolven onder een zijmuur die zojuist is ingestort. De andere aanwezigen vluchten in paniek voor een zijmuur die vervaarlijk naar voren helt. Op de gracht staat een brandspuit opgesteld, mogelijk als voorzorgsmaatregel.

Er is een doorgegriffelde ontwerpkening bewaard gebleven, die als direct voorbeeld heeft gediend voor de prent (afb. 4.4). In tegenstelling tot de meeste andere illustraties in het Brandspuitenboek heeft Jan van der Heyden hier de voorstelling in spiegelbeeld getekend. Dit was wellicht mogelijk omdat de prent maar weinig figuren bevat. Desondanks

is het een geslaagde nachtscene geworden, met subtiele lichtaccenten precies op de juiste plek.

Aan de hand van verschillende archiefbronnen is een reconstructie te maken van de huizen die bij de brand verloren gingen.²⁰ In 1649 verwierf Pieter Hooft twee kavels (nr. 18 en 19 op de uitgiftekaart van 1646) waarop hij vijf huizen liet bouwen (afb. 4.3).²¹ Het ging hierbij om de latere huisnummers Binnenkant 13, 14, 15 en 16 en de Buiten Bantammerstraat 20. Dat de brand in 1670 zo makkelijk kon overslaan had er waarschijnlijk mee te maken dat deze huizen gedeelde muren hadden, waardoor het vuur zich makkelijk kon verspreiden. In het Brandspuitenboek is sprake van zes verbrande huizen, wat suggereert dat ook Buiten Bantammerstraat 18 was afgebrand (afb. 4.3). Op 6 april 1671 verkocht makelaar Michiel Craey een van de verbrande huizen aan meester huistimmerman Jan Pietersz. van Aken. Voor 3.000 gulden werd deze de nieuwe eigenaar van 'een erf, gelegen op de binnekant van 't nieuwe Waalseylandt in 't Park A, zijnde 't Huys dat daerop gestaen heeft en inde voorleden herfst afgebrant is (...) belend den heer oud schepen Joan Hulst wiens huys inde brand is blyven staen'.²² Joan Hulst was in 1646 de eerste koper van kavel 20. Door de opeenvolgende eigenaren te reconstrueren kan worden vastgesteld dat Binnenkant 12 gespaard bleef. Op de prent is dit het pand met de grote klokgevel links. Het huis overleefde de sloopwoede van de twintigste eeuw en markeert – weliswaar voorzien van een achttiende-eeuwse gevel – tot op de dag van vandaag de grens van de brand.

4.4
*Buren inspecteren de
smeulende resten van zes
verbrande huizen op het
Waalseiland enkele dagen
na de brand van 25 oktober
1670*
Potlood, zwart krijt, pen
in bruin, penseel in grijs,
doorgegriffeld,
321 x 230 mm,
Stadsarchief Amsterdam,
afb.nr. JVDH00014000001

Amsterdam le 24 Mars 1772. Le feu a commencé à brûler à 10 heures du matin, et a duré jusqu'à 10 heures du soir. Le feu a consumé plus de 1000 maisons, et a causé une perte de plus de 10 millions de florins. Le feu a été éteint par le vent du Nord, qui a soufflé avec violence. Le feu a été causé par un coup de feu qui a été tiré dans une boutique de poudre. Le feu a été éteint par le vent du Nord, qui a soufflé avec violence. Le feu a été causé par un coup de feu qui a été tiré dans une boutique de poudre.

Grand incendie arrivé à Amsterdam, entre le Pas et le Canal qui se nomme ordinairement de l'Blanc le 24 Mars 1772. Le feu a commencé à brûler à 10 heures du matin, et a duré jusqu'à 10 heures du soir. Le feu a consumé plus de 1000 maisons, et a causé une perte de plus de 10 millions de florins. Le feu a été éteint par le vent du Nord, qui a soufflé avec violence. Le feu a été causé par un coup de feu qui a été tiré dans une boutique de poudre.

Elandsgracht en Elandsstraat – 11 juli 1679

Op 11 juli 1679 om half een 's nachts zorgde blikseminslag voor brand in vier rijen huizen tussen de Elandsstraat en de Elandsgracht, gelegen in de Jordaan.²⁷ (afb. 6.2) Dit gebied was tijdens de stadsvergroting van 1610 binnen de stadswal gekomen. In tegenstelling tot de chique grachtengordel was het een dichtbebouwd stedelijk gebied met veel overlast gevende bedrijfjes die elders in de stad werden geweerd. Er woonden voornamelijk ambachtslieden en arme Amsterdammers, vaak in kleine huizen, waarvan sommige nog voorzien waren van houten gevels. In de Elandsstraat waren veel zeemleerbereiders gevestigd. Zeemleer werd gebruikt voor kledingstukken en gebruiksvoorwerpen zoals laarzen, rijbroeken, stoelkussens, handschoenen en goudleer. De grondstof werd gevormd door huiden van onder meer herten, rendieren, elanden, beren, vossen, schapen en geiten. In nabijgelegen leerbereidersmolens werden de vellen door middel van stampers los en lenig gemaakt. De productie van zeemleer ging gepaard met stankoverlast. De sloot die in 1615 werd gegraven tussen de Elandsstraat en de Elandsgracht, stond niet voor niets bekend als de Stinksloot.²⁸

In het Brandspuitenboek beschreef Jan van der Heyden deze brand als 'de grootste die wy ooit binnen deeze Stad gezien hebben'. De dichte bebouwing was grotendeels opgetrokken uit hout, dat met pek was behandeld tegen verrotting. Samen met daarin opgeslagen brandbare materialen als turf en traan zorgde dit voor een razendsnelle verspreiding van het vuur. Binnen korte tijd stonden ongeveer vijftig huizen en leerlooierijen in brand. Het leverde een apocalyptisch beeld op: 'de geheele

locht scheen niet als [niets anders dan] vuur, vlam en vonken te zyn, en de gandze Stad was 'er af verlicht'. Het leek niet mogelijk 'dat men so fellen en wyt verspreiden vuur zou kunnen stuiten'. Tot overmaat van ramp kwam de brandbestrijding maar moeizaam op gang. Volgens Jan van der Heyden was dit de schuld van 'traagheit en onwilligheid van 't Gildevolck'. Eenmaal ter plaatse bleven zij wachten op de overliden van het gilde voor instructies. Andere gildelieden bleven de brand in rust bekijken of onttrokken zich helemaal aan hun plicht. Degenen die wel begonnen met brandblussen deden dit 'volgens haar gewoonte, alle zonder eenige de minste

6.1
Brand tussen de Elandsgracht en de Elandsstraat op 11 juli 1679
Ets en gravure, 320 x 425 mm, Stadsarchief Amsterdam, afb.nr. 010001000639

6.2
Detail uit: Balthasar Florisz van Berckenrode, Kaart van Amsterdam, 1625
Ets en gravure in negen bladen, 1400 x 1600 mm, Stadsarchief Amsterdam, afb.nr. 010035000349

Colofon

Deze publicatie verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *Amsterdam in vuur en vlam. De uitvindingen van Jan van der Heyden (1637-1712)* in Stadsarchief Amsterdam van 7 april t/m 6 augustus 2023.

TEKST EN SAMENSTELLING

Jan de Klerk
Erik Schmitz

GRAFISCHE VORMGEVING

Erlend Schenk | BUROGRAPHIC

MET DANK AAN

Flora Gaeta-de Vries
Sophie Tates

DE TENTOONSTELLING WERD

MEDE MOGELIJK GEMAAKT DOOR

Stichting
Vrienden
Stadsarchief
Amsterdam

DE AANWINST IS MOGELIJK GEMAAKT

DANKZIJ BIJDRAGEN VAN

Mondriaan Fonds

Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar KOG-Vereniging Rembrandt Fonds, haar Themafonds Prenten en Tekeningen en haar Kruger Fonds)

Stichting Vrienden Stadsarchief Amsterdam,
Amsterdam Museum

Stichting Genootschap Amsterdam Museum

mondriaan
fonds

Vereniging
Rembrandt

Stichting
Vrienden
Stadsarchief
Amsterdam

BEELDRECHTEN

Alle beelden Stadsarchief Amsterdam,
met uitzondering van:

Amsterdam Museum: pp. 9, 12, 61, 70, 83

Atelier Boersma: p. 4

Atlas van Stolck, Rotterdam: p. 93

Museum Boijmans van Beuningen,
Rotterdam: p. 74

British Museum, Londen: p. 33

Fondation Custodia, Parijs: p. 65

Harvard Art Museums, Cambridge MA: p. 66

Klassik Stiftung, Weimar: p. 32

Petit Palais, Parijs: p. 27

Rijksmuseum Amsterdam: pp. 4, 13-15, 18, 19,
45, 49, 54, 55, 60, 71, 79

Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe: p. 40-41

© De auteurs en uitgeverij WBOOKS, Zwolle

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij WBOOKS, Boerendanserdijk 33a, 8024 AE, Zwolle.

ISBN 978 94 625 8555 3

NUR 680, 693

W BOOKS

X Gemeente
X Amsterdam
X Stadsarchief

Jan van der Heyden,
*Dwarsdoorsnede van een
brandend huis met de oude
brandspuiten en nieuwe
slangbrandspuiten in de
praktijk, ca. 1690*
Zwart krijt, pen in bruin,
penseel in grijs, doorgegriffeld,
340 x 461 mm,
Stadsarchief Amsterdam,
afb.nr. JVDH00007000001

Jan van der Heyden was een van de meest vernieuwende, creatieve en veelzijdige bewoners die Amsterdam ooit heeft gekend. Hij was schilder, ondernemer en uitvinder - een ware Leonardo van de Lage Landen.

Dankzij Van der Heydens ingrijpende nieuwe plan voor de straatverlichting en een sterk verbeterde straatlantaarn groeide Amsterdam in de late zeventiende eeuw uit tot de lichtstad van Europa. In deze tijd lag het gevaar van brand altijd op de loer. Daarom ontwikkelde Van der Heyden samen met zijn broer Nicolaas de slangbrandspuit. Hiermee konden branden veel sneller en makkelijker geblust worden.

Amsterdam in vuur en vlam vertelt over de rol van familie voor Van der Heyden, over zijn uitvindingen en zijn werkplaats. Het zogenaamde Brandspuitenboek uit 1690 vormt de kern van dit boek: een reeks spectaculaire, gedetailleerde prenten en tekeningen van branden in de stad. Dankzij Van der Heydens fenomenale oog voor detail en artistieke talent geven deze tekeningen ook een bijzonder beeld van het leven in zeventiende-eeuws Amsterdam.

9 789462 585553

WWW.WBOOKS.COM